

Таблиця 3

Структура ринку послуг в Україні, 1-й квартал 2018 р.

	Обсяг реалізованих послуг		Розподіл обсягу реалізованих послуг за категоріями споживачів (у % до загального обсягу)		
	тис. грн.	%	населенню	підприємствам (установам)	іншим категоріям споживачів
Усього	177823397,3	100,0	21,8	63,4	14,8
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	82796103,8	46,6	12,5	62,2	25,3
Тимчасове розміщення й організація харчування	5921126,3	3,3	70,1	28,0	1,9
Інформація та телекомунікації	32269291,8	18,1	32,9	59,9	7,2
Операції з нерухомим майном	15581121,7	8,8	4,8	81,4	13,8
Професійна, наукова та технічна діяльність	18314830,0	10,3	3,6	94,9	1,5
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	11501588,8	6,5	25,2	71,9	2,9
Освіта	5106339,1	2,9	94,1	5,5	0,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4395099,8	2,5	78,2	19,4	2,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1311594,4	0,7	66,2	31,6	2,2
Надання інших видів послуг	626301,6	0,3	32,7	61,0	6,3

Джерело: розраховано за даними [13]

потреб виробничих споживачів, а частка послуг, що задовольняють потреби вищого рівня кінцевих споживачів (зокрема, освіта, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги), є мізерно малою. Подальші вишукування будуть спрямовані на дослідження факторів, котрі здійснюють найбільший вплив на розвиток тих чи інших видів послуг у комплексі видів економічної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
2. Большой экономический словарь / под ред. А.Н. Азрилияна. 5-е изд. доп. и перераб. М.: Институт новой экономики, 2002. 1280 с.
3. Економічний словник-довідник: За ред. С.В. Мочерного. К. Феміна, 1995. 368 с.
4. Завадський Й.С., Осовська Т.В., Юшкевич О.О. Економічний словник. К.: Кондор, 2006. 355 с.
5. Яковенко Р. В. Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики. Дідактичний довідник / Р.В. Яковенко. Кіровоград: видавець Лисенко В.Ф., 2015. 130 с.
6. Гацалов М.М. Современный экономический словарь-справочник. Ухта: УГТУ, 2002. 371с.
7. Экономический словарь: справочное издание / В.И. Нечаев, П.В. Михайлушин. Краснодар: Атрии, 2011. 464 с.
8. Learner's Dictionary [E-resource]. – Access mode: <http://learnersdictionary.com/definition/service>
9. Управление и организация в сфере услуг. 2-е изд. / К. Хаксвер, Б. Рендер, Р. Рассел, Р. Мердик. СПб: Питер, 2002. 752 с.
10. Лавлок К. Маркетинг услуг: персонал, технологии, стратегия. М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. 1008 с.
11. Перепелкин В.А. Понятие «услуга» в экономической теории КиберЛенинка / В.А. Перепелкин. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-usluga-v-ekonomicheskoy-teorii>
12. The annual report on the world's most valuable brands. February 2018 [E-resource]. URL: http://brandfinance.com/images/upload/bf_global2018_500_website_locked_final_spread_03042018.pdf
13. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 378

Касич А.О.

 доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту

Київського національного університету технологій та дизайну

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВИКЛИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕЦІ

У статті досліджено виклики, які визначають розвиток системи освіти у сучасних умовах. Узагальнення наявних викликів у розрізі класифікаційних ознак дає змогу визначити найбільш суттєві та провести їх більш глибоке дослідження. Серед іншого розкрито природу впливу глобальних, макроекономічних, демографічних, соціальних викликів як у розрізі загальних тенденцій, так і у контексті кількісно-якісних характеристик. За результатами дослідження сучасних умов розвитку освіти визначено принципові відмінності ролі університетів в Україні та в інших країнах світу. Наведені результати можуть бути взяті за основу для розроблення змісту та кількісних показників стратегії розвитку освіти у контексті підвищення національної безпеки країни.

Ключові слова: виклики, вища освіта, університети, безпека, стратегія, реформи.

Касич А.А. РАЗВИТИЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВЫЗОВОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье исследованы вызовы, которые определяют развитие системы образования в современных условиях. Обобщение существующих вызовов в разрезе классификационных признаков позволяет определить наиболее существенные и провести их более глубокое исследование. Среди прочего раскрыта природа влияния глобальных, макроэкономических, демографических, социальных вызовов как в разрезе общих тенденций, так и в контексте количественно-качественных характеристик. По результатам исследования современных условий развития образования определены принципиальные различия роли университетов в Украине и в других странах мира. Представленные результаты могут быть взяты за основу для разработки содержания и количественных показателей стратегии развития образования в контексте повышения национальной безопасности страны.

Ключевые слова: вызовы, высшее образование, университеты, безопасность, стратегия, реформы.

Kasych A.O. UKRAINIAN HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT THROUGH THE PRESENCE OF NATIONAL SECURITY CHALLENGES

The article examines the challenges that determine the development of the education system in modern conditions. The generalization of existing calls in the context of classification marks allows us to determine the most significant and carry out their in-depth study. Among other things, the nature of the impact of global, macroeconomic, demographic, and social challenges, as a section of general trends, and in the context of quantitative and qualitative characteristics, is disclosed. According to the results of the study of modern conditions of development of education, the fundamental differences between the role of universities in Ukraine and other countries of the world are determined. The presented results can be taken as a basis for developing the content and quantitative indicators of the educational development strategy in the context of increasing the national security of the country.

Keywords: challenges, higher education, universities, security, strategy, reform.

Постановка проблеми. Лідерство в економіці базується на лідерстві в освіті. В умовах економіки знань вища освіта виступає найважливішим чинником національної безпеки, оскільки від її розвитку залежить поповнення робочої сили країни висококваліфікованими, ініціативними, патріотично зорієнтованими фахівцями, здатними продукувати ідеї, вирішувати завдання та провадити необхідні реформи. Для того щоб виконувати роль драйвера розвитку, сама система вищої освіти повинна змінюватися, не лише реагуючи, а попереджуючи ті виклики, які постають перед нею, перед економікою, адже освіта завжди, формуючи суспільство, визначала розвиток науки і техніки, технології та економіки.

Важливість дослідження цього питання зумовлена тим, що українська система освіти втрачає свою конкурентоспроможність та перетворилася на об'єкт критики з боку суспільства, роботодавців, і це відбувається в умовах чіткої орієнтації держави на зменшення витрат на цей сектор економіки. Відповідно можна стверджувати, що система освіти стоїть перед суттєвими викликами внутрішньої та зовнішньої природи, і лише їх об'єктивне розуміння дасть університетам змогу використати наявний потенціал, забезпечити спрямування всіх ресурсів на подолання відставання, тобто може забезпечити той прорив, якого ми потребуємо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Забезпечення динамічного розвитку вищої освіти слід розглядати у контексті підвищення конкурентоспроможності національної економіки та підвищення рівня її безпеки. Чіткі цільові орієнтири розвитку вищої освіти повинні розроблятися з урахуванням дії тих викликів, які є найбільш вагомими у сучасних умовах. Так, вплив основні тенденції розвитку вищої освіти в Україні досліджено в працях [1–3, 5, 8, 10]. Вплив процесів глобалізації на розвиток вищої освіти розкривається в статті В. Андрущенко [1], який поводить системне дослідження глобалізації на ринку освітніх послуг. А. Карпов [2], виходячи з того, що університети перетворилися на реальні драйвери економічного розвитку, намагається визначити ефективні моделі їх функціонування. Зміни, які відбуваються на рівні розуміння місії та ролі сучасних університетів, досліджено в працях Дж. Торенса [13], Т. Хасена [14], інших.

Питання необхідності змін у системі вищої освіти не раз піднімалися провідними українськими вченими, однак на рівні державного управління реальні

виклики продовжують ігноруватися. Саме тому заявлена тема є актуальною та потребує дослідження.

Мета статті – систематизувати наявні виклики, які постають перед вищою освітою України, та визначити їх кількісно-якісні характеристики, що стане основою для обґрунтування стратегічних орієнтирів розвитку.

Основна частина. Процеси та події, які відбуваються у середовищі та можуть порушити стійкість розвитку досліджуваної системи у разі їх ігнорування, доцільно називати *викликами*.

Наявні виклики слід розглядати як об'єктивну реальність, врахування якої в управлінні забезпечить відповідність системи поточним тенденціям. Чітке розуміння дії викликів дає змогу встановити невідповідності стану системи вимогам сучасності, а отже, сформулювати внутрішню рушійну орієнтацію на випереджаючий розвиток. Кількісно-якісну оцінку викликів слід розглядати у контексті плану до дій та обсягу необхідних ресурсів для своєчасного реагування.

Узагальнення підходів, викладених у наукових працях [1, 4, 5, 7–9, 11–15], та власних досліджень процесів розвитку освіти у контексті збереження наявного потенціалу дало змогу запропонувати класифікацію викликів (табл. 1).

Виклики, на які досліджувана система реагує, визначають розвиток та посилюють її конкурентоспроможність. Несвоєчасне реагування на наявні виклики не лише призводить до збільшення невідповідності та відставання, а й може загрожувати існуванню системи. Щодо системи освіти, враховуючи її значущість для розвитку економіки, слід констатувати виникнення загроз національній безпеці країни. Саме тому доцільно більш детально зупинитися на дослідженні ключових викликів, які слід взяти за основу для розроблення стратегії розвитку.

Зовнішні виклики визначають умови функціонування системи освіти загалом та окремих університетів. Найбільш значущими серед зовнішніх, на нашу думку, є: глобальні, економічні, демографічні, соціальні, інші.

1. Глобалізація приводить до уніфікації вимог не лише до готової продукції в матеріальній формі, а й до результатів освітньої діяльності, а це означає необхідність врахування керівництвом українських університетів глобальних викликів.

Серед основних *глобальних викликів*, які впливають на розвиток освіти – уніфікація вимог до квалі-

фікаційних навичок робочої сили, прискорення НТП в тих чи інших секторах, постійне оновлення основних засобів, інформатизація та комп'ютеризація, що зумовлює необхідність не формувати у студента набір знань, а спрямовувати його на досягнення професійної конкурентоспроможності. У роботі Андрущенко В. [1] зазначається, що конкурентоспроможною в майбутньому буде людина, яка опанувала основи наук, володіє новітніми способами сприйняття й передачі інформації, освічена і практично підготовлена, насамперед у професійному, мовному та світоглядному контексті.

Нові робочі місця, які створюються по всьому світі, вимагають фахівців із найкращими знаннями та навичками. І тому молодь емігрує на стадії здобуття освіти. За період з 2000 по 2016 р. кількість студентів міжнародного мобільного потоку зросла вдвічі. Відповідно залучення найкращих студентів з усього світу стає великою і зростаючою глобальною експортною можливістю для розвитку провідних університетів та загрозою для економічної безпеки тих, які не є конкурентоспроможними.

Стратегія міжнародної мобільності, на яку орієнтується система вищої освіти за кордоном, наприклад в країнах Європи, має чіткі кількісні орієнтири – приблизно 20% студентів, які завершують освіту в Європі, до 2020 р. повинні пройти частину освіти або практику за кордоном. Це дасть змогу підвищити схильність до інновацій та здатність до адаптації.

Глобалізація ринку освітніх послуг зумовлює необхідність вивчення зарубіжного досвіду та врахування українськими ЗВО досвіду провідних університетів, які є лідерами на світовому ринку.

2. Зміст державної політики щодо розвитку вищої освіти можна вважати викликом, оскільки цільові орієнтири та реальні процеси в Україні відбуваються всупереч тенденціям, які спостерігаються у інших країнах.

Практично уряди більшості країн світу переглядають свої системи освіти з метою поліпшення становища їх країни в мінливому світовому середовищі. «Сьогодні наука більше, ніж будь-коли раніше, потрібна для нашого добробуту, нашої безпеки, нашого здоров'я, збереження нашого навколишнього середовища і нашого якості життя», – саме так Барак Обама у 2009 році окреслив ставлення держави в США до розвитку освіти та науки. Відповідно, цільові орієнтири розвитку цього сектору в Україні є безумовним викликом. Революція управління в університетах в США розпочалася на початку 1980 років із прийняттям акта Бея-Доуеля, впровадження стратегічних планів та укладанням довгострокових бюджетів. Реформи системи освіти в Польщі розпочались у 1999 році та забезпечили вихід польських універ-

ситетів за якістю освіти на рівень західних університетів. Реформи були спрямовані на вдосконалення навчального процесу, підвищення наукової ефективності і впровадження більш ефективного управління в університетах. Виклики щодо якості освіти, наприклад, у Сінгапурі, держава вирішувала шляхом пропонування десяти найвідомішим університетам відкрити свої відділення в цій країні [7, с. 44].

Освітні реформи, які здійснювала держава впродовж років незалежності України, можна назвати безсистемними, що лише ускладнювало ситуацію. Так, розвиток ринкових відносин в Україні супроводжувався інституційними перетвореннями, в тому числі в системі освіти, та передбачав **збільшення кількості закладів освіти**, що є складним для вирішення викликом у сучасних умовах.

Кількість закладів освіти, які створювались на підставі комерційних інтересів, не відповідає потребам. На фоні зменшення рівня народжуваності в Україні з 1991 по 2002 р. в 1,7 раза за цей же період відбулося збільшення кількості ЗВО у 2,4 раза (рис. 1).

Необґрунтована демографічною доцільністю видача ліцензій державою на освітню діяльність забезпечила зростання кількості ЗВО, що сприяло підвищенню рівня охопту населення країни вищою освітою, однак нівелювало її суспільну значущість, оскільки не супроводжувалося підвищенням якості, що також слід розглядати як виклик сьогодення. Враховуючи той факт, що МОНУ постійно протягом останніх декількох піднімає питання оптимізації мережі ЗВО та зменшення державних витрат на утримання державних університетів, важливим є визначення оптимальної кількості ЗВО в країні. Для порівняння, кількість ЗВО з розрахунку на 1 млн. жителів становить: в Україні – 6,35, Німеччині – 5,28, Великій Британії – 2,48 та Швеції – 4,95 [11]. Зменшення кількості ЗВО, яке спостерігалось впродовж останніх років, буде відбуватись і в подальшому. І якщо зменшення приватних ЗВО буде відбуватись більш природним шляхом, то механізм зменшення державних закладів залишається під питанням. Охарактеризований виклик повною мірою є наслідком здійсненої державою політики в сфері вищої освіти. Супутнім викликом при цьому стане вивільнення професорсько-викладацького складу цих закладів.

Постійно піднімається питання ефективності витрат держави на освіту, і чи не головним обґрунтуванням необхідності зменшення цього показника є його порівняння через відсоткове значення щодо ВВП з іншими країнами: приблизно 6% ВВП витрачає на освіту Україна, і це дещо більше, ніж у інших країнах. Однак якщо брати до уваги не лише відносні показники, а й абсолютні показники, особливо в контексті глобалізації освітнього простору,

Таблиця 3

Відмінності ролі університетів у сучасному суспільстві

Розвинені країни	Україна
Вища освіта залишається ознакою елітності суспільства.	Знівелювано роль вищої освіти та фахівця з вищою освітою.
Наука фінансується багатьма стейкхолдерами, в тому числі державою, підприємствами.	Наукова діяльність фінансується за залишковим принципом.
Університети є активними учасниками наукового сектору, підприємницького середовища.	Університети продовжують виконувати переважно освітню функцію.
Провідні університети світу формують світовий рейтинг	Українські університети не входять до 500 кращих університетів світу.
Бізнес-середовище бере активну участь у фінансуванні освіти та визначенні змісту освітнього процесу	Ринок праці промовисто свідчить, що кваліфікація випускників не задовольняє потреб роботодавців. Застарілі стандарти української вищої освіти не встигають за прогресом та інноваціями.

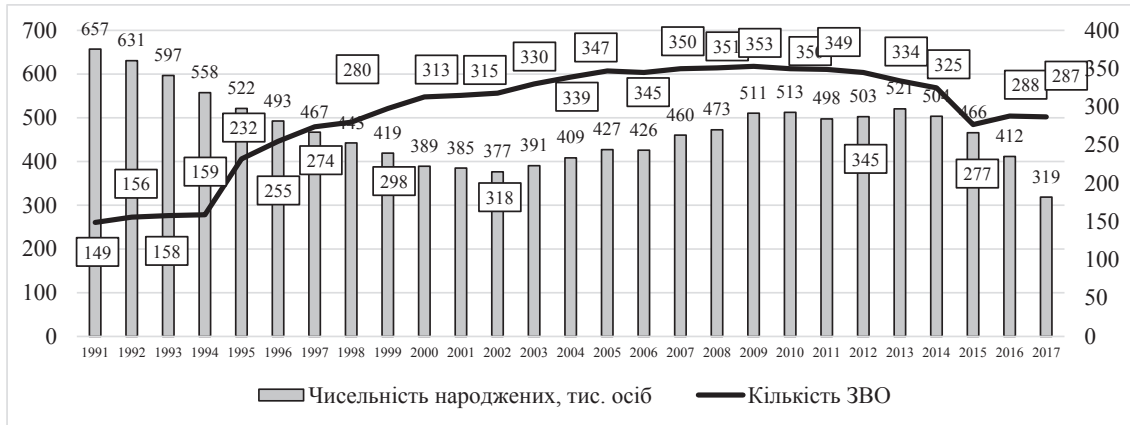

Рис. 1. Динаміка народжуваності та кількості ЗВО в Україні

Джерело: складено за даними [6]

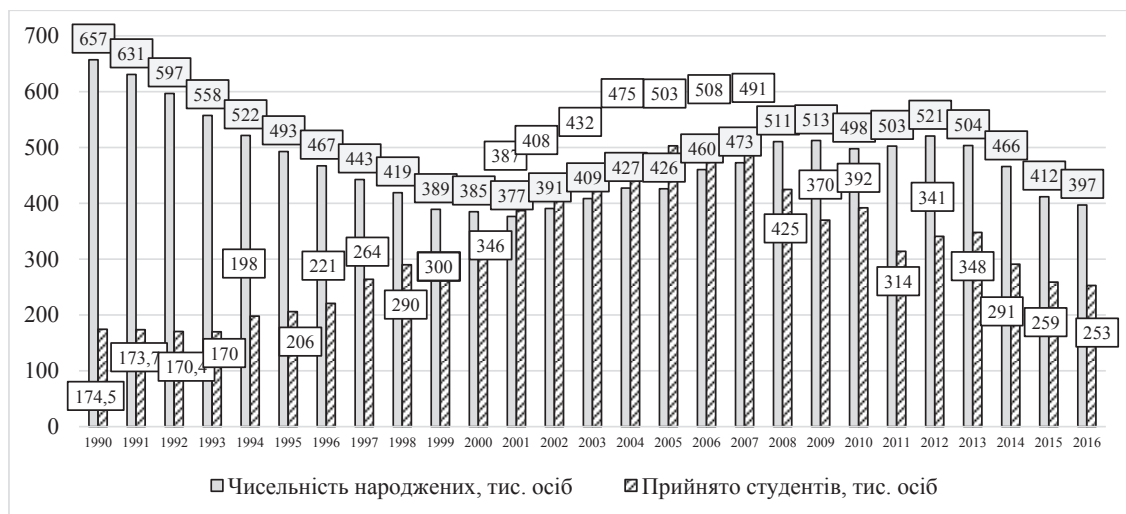

Рис. 2. Динаміка кількості прийнятих на навчання студентів порівняно з чисельністю народжених

Джерело: складено автором за даними [6]

то за абсолютними витратами Україна значно відстає не лише від розвинених країн, а й від країн Східної Європи. Відповідно, забезпечувати підвищення якості освіти, рівень якої є викликом для України, в умовах значно нижчих витрат на утримання науковця, на оплату праці професорсько-викладацького складу фактично є неможливим.

3. Найвні демографічні виклики зумовлені тенденціями народжуваності, які суттєво впливають на кількість абітурієнтів і студентів в Україні, та міграційними процесами, які суттєво прискорюються. Кількісно демографічна криза проявилась у абсолютному зменшенні народжених впродовж 1990–2011 році на 280 тис. осіб, адже у 1990 році було народжено 657 тис. осіб, а абсолютний мінімум у 2001 році становив 377 тис. осіб. (рис. 2).

Після певного поживлення народжуваності впродовж десяти років з 2013 року знову спостерігається спад. Це не може не впливати на чисельність прийнятих студентів: різниця між найкращим показником у 2006 році (508 тис. прийняти студентів) та найгіршим у 2016 році (253 тис. студентів) становила 255 тис. студентів, тобто відбулося скорочення вдвічі. Наведена динаміка чисельності народжува-

ності дає змогу очікувати нестійку динаміку вступників та їх подальше скорочення.

Ще один виклик пов'язаний з освітньою міграцією, яка є загальносвітовою тенденцією: впродовж останніх 17 років середньорічні темпи росту міжнародної мобільності поступово зростали та становили: приблизно 2% впродовж 2000–2005 рр., 4,2% – впродовж 2010–2005 рр. та 7,1% впродовж 2006–2010 рр. [9, 11]. Найвищі темпи росту показників міжнародної мобільності студентів впродовж останніх п'яти років спостерігалися в Китаї (17%), в Саудівській Аравії (26%), Бразилії – 17% та Україні – 36,8%. У багатьох країнах основою такої мобільності є державні програми, які мають на меті підвищити рівень освіти та професійності молоді у контексті формування сучасної еліти. Однак в Україні відбувається втрата молодого покоління, яке намагається отримати освіту за кордоном для забезпечення повної відповідності вимогам ринку праці за кордоном. Молодь емігрує вже на стадії здобуття освіти, і це є загроза економічній безпеці розвитку держави. Активність участі України у процесах міжнародної мобільності у доповненні зі вказаними вище умовами свідчить про системні проблеми розвитку українських університе-

тів, ігнорування яких поставить саме існування університетів та збереження професійного професійно-викладацького складу під загрозу. Однак зазначені проблеми – це проблеми не лише системи освіти, а всієї економіки.

4. **Соціальні виклики** проявляються в тому, що у суспільстві суттєво знизилася соціальна значущість вищої освіти та статус людини з вищою освітою. Втрата соціального оптимізму, падіння інтересу до освіти – це стає системним викликом, оскільки на всіх рівнях управління та в усіх прошарках суспільства формується негативний імідж системи вищої освіти та науки загалом. Основними чинниками такого стану речей є: відсутність конкурсних умов під час прийому на роботу для випускників; збереження порівняно невисокої заробітної плати робочої сили в Україні протягом тривалого часу; відсутність відчуття впливовості на прийняття рішень, оскільки методи управління в країні залишилися фактично без змін; обмежений простір для «соціальних» ліфтів для освіченої й ініціативної молоді тощо.

Основними індикаторами якості вищої освіти за кордоном стали такі критерії, як працевлаштування за спеціальністю впродовж року після завершення ЗВО (показник визначається в місяцях) та рівень заробітної плати випускників.

Вища освіта має багато переваг, окрім успіху на ринку праці. Тим не менше, студенти, їхні родини орієнтуються насамперед на економічну прибутковість, пов'язану із вкладенням часу та грошей. Вказані критерії залежать у розвинених країнах від рівня здобутої освіти та спеціальності. Так, випускники університетів та аспіранти заробляють більше, ніж випускники середніх шкіл, і менш імовірно, що вони стикаються із загрозою безробіття, навіть у суворі економічні часи. За результатами дослідження [12] зроблено висновок, що випускники з магістерськими ступенями заробляють більше, часто набагато більше, ніж випускники, які мають лише ступінь бакалавра. Так, середній зарібок випускників з магістерськими ступенями у Флориді вже в перший рік роботи становить близько 49 тис. доларів США порівняно з менш ніж 34 тис. доларів для випускників із ступенями бакалавра. Тому і для закладів освіти, і для абітурієнтів важливо з'ясувати, які галузі будуть створювати найбільш продуктивні нові робочі місця, хоча слід брати до уваги, що деякі галузі, які швидко розвиваються, є відносно невеликими.

5. Серед **економічних** найбільш масштабним викликом є низька впливовість освіти на динаміку економічного розвитку країни, яка зумовлена низькою продуктивністю робочої сили та випускників у тому числі.

Вища освіта у сучасних умовах є вагомим драйвером економічного розвитку, оскільки якісні знання, набуті компетентності забезпечують випускникам можливості для реалізації у реальному секторі економіки та втілюються у динамічному зростанні національного господарства, яке відбувається за рахунок прискореного розвитку інноваційних секторів або за рахунок втілення інновацій у традиційних галузях. Економічні виклики проявляються в існуванні дисбалансу між кількісними показниками розвитку вищої освіти в Україні та макроекономічними процесами, для підтвердження чого наведемо динаміку чисельності випущених фахівців ЗВО та базисні індекси ВВП (рис. 3).

Протягом років незалежності на фоні значного скорочення фізичної величини ВВП відбувалося збільшення чисельності випускників ЗВО. Масштаби падіння економіки можна оцінити за величиною ВВП, яке за базисними індексами становило у 1999 році порівняно з 1990 роком всього 41,3%, і на рівень 1990 року економіка так і не повернулася, а збільшення чисельності випускників становило, наприклад, у 2010 році порівняно з 1991-м аж 3,9 раза. Якщо взяти середньорічні темпи росту чисельності випускників, то вони становили впродовж періоду 1991–2016 років 4,01% на фоні від'ємного значення середньорічних темпів росту ВВП (–4%). Тобто реальний сектор економіки поповнювався все зростаючою кількістю молодих фахівців, однак це відбувалося на фоні глибокої економічної кризи, і навіть у період зростання величини ВВП відбувалося переважно під дією кон'юнктурних чинників, а не за рахунок структурних та системних реформ.

Таким чином, в Україні має місце системна проблема розвитку: в країні відсутні робочі місця, здатні забезпечити трансформацію робочої сили з досить високим рівнем освіти в продуктивність економіки.

6. Важливим викликом для системи освіти у сучасних умовах є **забезпечення ефективного взаємодії між університетами та реальним сектором економіки**. У цій взаємодії вища освіта майже традиційно зазнає критики та виступає ініціатором, пропозиції якого залишаються без відповіді. З іншого боку, склалася ситуація, коли 30% українців відчувають,

Рис. 3. Зіставлення випуску ЗВО та динаміки ВВП в Україні

Джерело: складено автором за даними [6]

що мають вищий рівень освіти, ніж потрібно для виконання роботи на реальних робочих місцях. Крім того, положення передової науки не можуть бути застосовані на практиці, адже низка підприємств мають виробничий потенціал, що відповідає рівню американської економіки середини ХХ століття.

Зарубіжний досвід свідчить про різноманітність форм співпраці системи освіти та реального сектору економіки. Серед іншого – і визначення змісту навчальних планів, і практична підготовка, і спільні наукові дослідження тощо.

Система освіти в США вирізняється тісними зв'язками з великими корпораціями, малими фірмами, частина з яких породжена власне самими університетами. У США після прийняття акта Бея-Доула (Bayh-Dole Act of 1980) протягом декількох років університети створили понад 2 тис. компаній (260 тис. робочих місць), які займалися комерціалізацією технологій. До прийняття акта всі американські університети реєстрували менш ніж 250 патентів на рік; у 1982 р. їх стало 1500, а в 2010 р. – 4500. Фактично акт Бея-Доула інституціоналізував американську модель підприємницького університету.

Результати сьогодні вражають: річний операційний бюджет, наприклад, Єльського університету становить майже 3 млрд. дол. США. «Значна частина провідних галузей промисловості в США, можливо, понад 80%, виникла завдяки відкриттям, зробленим в американських університетах» (Cole, 2010. Р. 4). США переходять від моделі створення бізнес-інкубаторів, таких як Кремнієва долина, до схеми розподіленого партнерства, вирішальну роль в якому відіграє університет. Інноваційна і підприємницька активність студентів у США стала ключовим фактором конкурентоспроможності університетів. Слід навести ключові принципи управління конкурентоспроможністю освіти в США:

- залучення та утримання кращих наукових співробітників і забезпечення рівних можливостей під час прийому на роботу, розвитку особистості та кар'єрного росту в усіх сферах зайнятості в університеті;

- ефективна співпраця з іншими установами та організаціями, оскільки партнерства можуть привести до видатних наукових досліджень та забезпечити трансфер знань, практичне використання отриманих знань;

- створення в університетах атмосфери, яка орієнтує викладачів та студентів на постійне підвищення якості освіти (гранти, стипендіальні програми);

- відмова від вузькоспеціалізованих програм, розширення їх змісту для того, щоб випускники могли знайти собі застосування і в академічному середовищі, і в інших галузях.

Аналогічні приклади демонструють й інші університети. Так, Кембриджський університет перетворив графство Кембриджшир в інноваційний кластер; з нього, поряд з іншими, вийшли десять компаній з мільярдною капіталізацією. Національний університет Сінгапуру забезпечує 8% загальних витрат на НДДКР країни, забезпечує 250 патентів щорічно та є третім патентоутримувачем, отримує третину доходів через взаємодію із бізнес-середовищем.

Таким чином, університети як інтегратори взаємодії освіти, науки та підприємництва здатні ставати майданчиками забезпечення економічних переваг на глобальному рівні. Системна конфігурація інноваційно-підприємницьких металементів університету повинна бути побудована з погляду подолання трьох головних розривів в інноваційній діяльності:

у науковому середовищі – між фундаментальною і прикладною наукою; в середовищі контакту наукової спільноти з корпоративною технологією, тобто на кордоні прикладної науки і досвідченого виробництва; під час переходу технології від її розробників до виробничників, іншими словами, між дослідним виробництвом і промисловістю.

Узагальнюючи природу дії тих чи інших викликів, слід зауважити, що їх джерело може знаходитися і в самій системі. Відповідно, розуміння дії внутрішніх викликів є також важливим для визначення напрямів подальшого розвитку

7. До *внутрішніх викликів* розвитку системи освіти слід віднести невідповідності внутрішніх підсистем українських університетів та системи освіти загалом кількісно-якісним показникам діяльності зарубіжних університетів та системи освіти, а саме: дещо інше розуміння ролі та стратегічних цілей розвитку керівництвом; надмірне зосередження на бюрократичних процедурах, що не дозволяє підвищити якість освітнього процесу та активізацію наукових досліджень професорсько-викладацьким складом; збереження авторитарних методів управління; застаріла матеріально-технічна база.

Викликом для українських університетів є *зміна їхньої функціональної ролі*, яка може відбутися винятково за рахунок конвергенції зусиль на рівні самих університетів, підприємницького середовища та, безумовно, держави.

XXI століття – вік освіти, звернення до людини, тому необхідний синтез знань (освіти), культури, зв'язку науки з виробництвом; необхідний синтез гуманітарних і фундаментальних знань.

Розуміння того, що відбувається в освітньому просторі, чітко сформулював Джастін Торенс. Він стверджував, що університет існує для людства та суспільства, а не для себе. Отже, якщо він не підходить для них, він може точно зникнути. Тому необхідно спробувати визначити фундаментальну роль та основні елементи, які роблять вищий навчальний заклад та дослідження університетом, а не просто центром вищих навчальних занять: це прагнення до істини, тобто прогресу знань і його поширення. Конкретні знання швидко стають застарілими. Відповідно, з теперішнього погляду, у нашому високотехнологічному, інформаційному суспільстві сучасний університет сильно відрізняється від університету, створеного в середньовічній Європі.

Що стосується України, то вища освіта знаходиться в ситуації наростання протиріч між її структурою, цілями, змістом, формами і новими вимогами до неї.

Необхідність переосмислення цілей вищої освіти сьогодні досить широко визнається. Повчальними для нашої освітньої системи є теоретичні погляди відомого шведського педагога Т. Хусена [14], одного з авторів реформи шведської освіти, який сформулював перелік «залізних правил реформування освіти». Вони визнані для зразка в усіх країнах ЄС. Їх зміст полягає в тому, що будь-які зміни в освіті мають стати частиною цілісної програми соціального, економічного і культурного реформування країни і бути однією з передумов їх ефективності. Розуміння системних проблем розвитку освіти формується на основі порівняння ролі університетів у сучасному суспільстві (табл. 3).

Звична, класична, модель університету, що забезпечує трансляцію знань і підготовку кадрів, на початку ХХІ ст. змінилася концепцією 2.0. Відповідно до неї заклад вищої освіти ставав джерелом

Таблиця 1

Класифікація викликів, які визначають розвиток системи освіти

№	Класифікаційна ознака	Види викликів
1	За джерелом виникнення.	Зовнішні – джерело виникнення знаходить поза системою. Внутрішні – сформовані внутрішніми елементами системи виклики (відсутність стратегії, неререформованість систем управління, застаріла матеріально-технічна база, якість освітнього процесу).
2	За природою дії	Економічні, демографічні, соціальні, політичні, глобальні
3	За необхідністю реагування	Першочергові, другорядні.
4	За функціональною ознакою	Виклик щодо надання освітніх послуг, виклик взаємодії з реальним сектором економіки.

Джерело: сформовано автором

нових знань і центром консалтингового сервісу для суб'єктів ринку. Університет 3.0 – новий тип навчального закладу, який повинен брати активну участь у процесах, пов'язаних із технологічним підприємництвом, розвитком бізнесу, формуванням нових ринків.

Під моделлю «Університет 3.0» мається на увазі насамперед створення інтегрованого освітнього, науково-дослідного та підприємницького середовища, єдність системи «освіта – наука – інновація – комерціалізація». Всі університети, що входять у світових рейтингах у топ-10 і навіть до першої сотні, являють собою потужні науково-освітні корпорації, центри наукових знань і генератори інноваційного розвитку. Сучасний університет вже апіорі не може займатися тільки підготовкою кадрів – це загальносвітовий тренд, який не можна ігнорувати і який є серйозним викликом для українських закладів освіти.

Висновки з проведеного дослідження. Проведені дослідження засвідчили нагальність проблеми реформування системи освіти України у контексті підвищення рівня її конкурентоспроможності. Важливим складником цих процесів має стати розуміння природи та кількісно-якісних характеристик викликів, які постають перед освітою у сучасних умовах.

Зовнішні виклики накладаються на реформованість внутрішніх підсистем, що суттєво обмежує динаміку необхідних реформ та демотивує викладачів. Серед викликів внутрішньої природи: перехід до 600 годин навчальних доручень, який відбувається зі збільшенням аудиторного навантаження на викладача; гонитва за рейтингами, вибудованими на основі кількісних індикаторів, призводить до втрати мотивації до удосконалення тих аспектів якості, які не мають кількісного вимірника; переважанню викладачів за рахунок збільшення обсягу документотворення через збільшення вимог до різноманітних звітів, вартість публікацій в журналах Scopus та Web of Science.

Подальших досліджень потребують питання порівняння діяльності українських та зарубіжних університетів, що дасть змогу чітко ідентифікувати кількісно-якісні характеристики внутрішніх викликів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Андрущенко В. Вища освіта в контексті глобалізації. Дзеркало тижня. 2002. URL https://dt.ua/EDUCATION/vischa_osvita_v_konteksti_globalizatsiyi.html.
- Карпов А. Современный университет как драйвер экономического роста модели и миссии / А. Карпов // Вопросы экономики. 2017. № 3. С. 58–76.
- Касич А.О. Модернізація економіки України в умовах глобалізаційних викликів: монографія / А.О. Касич. Кременчук: Кременчуцька міська друкарня, 2018. 240 с.
- Касич А.О. Оцінка соціально-економічних втрат системи освіти України в умовах зовнішньої агресії / А.О. Касич // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2017. Випуск 25. Частина 2. С. 105–109.
- Касич А.О. Сутність та характеристики поняття «економічна безпека вищих навчальних закладів» / А.О. Касич // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. 2017. № 2 (109). С. 22–28.
- Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Пахомова Л. Ф. Модели процветания (Сингапур, Малайзия, Таиланд, Индонезия). – М.: Институт востоковедения РАН, 2007. 256 с.
- Репко М., Руда Ю. Освіта по-українськи: 129 мільярдів марнотратство чи інвестиція? URL <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/02/15/620955/>.
- Global Flow of Tertiary-Level Students URL: <http://uis.unesco.org/en/uis-student-flow>
- Kasych A.O. Conceptual provisions of development of Ukrainian national innovation system / Kasych A.O., Vochozka M. // Науковий вісник Полісся. 2017. № 2 (10), Ч. 2. С. 16–23.
- Number of international students. URL: <https://www.statista.com/statistics/233880/international-students-in-the-us-by-country-of-origin/>
- Schneider, M. Higher Education Pays: Measuring the Economic Security of Florida's Postsecondary Graduates. URL: http://onestop.fiu.edu/Registrar/Higher_Education_Pays_Measuring_the_Economic_Security_ofFloridas_Postsecondary_Graduates.pdf
- Thorens J. (1996). Role and mission of the University at the dawn of the 21st century. Higher Education Policy, Vol. 9, No. 4, pp. 267–275.
- Husen, Torsten The Role of the University: A Global Perspective. United Nations University, 1994, p. 234.
- World University Rankings. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2017/>